

INKLYUZIV TA’LIMNI TASHKIL QILISH!

<https://doi.org/10.70728/c.series.v08.i02.124>

Ruziyev Xurshid Abdualimovich

University of Innovation Technologies

E-mail: ruziyev1986@icloud.com

Sattorov Doniyor Samatkulovich

University of Innovation Technologies

E-mail: doniyors043@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan, nuqsoni mavjud bolalarni o‘qitish faoliyatini rivojlantirish muammosining dolzarbligi ilmiy asosda yoritiladi. Inklyuziv ta’lim jarayonining maqsad va vazifalari, mazmuni, pedagogik vositalari hamda o‘qitish usullarining o‘ziga xos jihatlari tizimli ravishda tasniflanadi. Mazkur jarayonda yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etish masalalari tanqidiy va ijodiy tafakkur asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, inclusive, inclusion, imkoniyati cheklangan bolalar, maxsus ta’lim, Salamanka deklarasiyasi, inklyuziv va integrasiyalashgan, jismoniy integrasiya, imkoniyati cheklangan, internat, umumta’lim dasturlari va korreksion ishlar

Abstract. This article sheds light on the relevance of the problem of developing educational activities for children with special educational needs and disabilities on a scientific basis. The goals and objectives, content, pedagogical tools and specific aspects of teaching methods of inclusive education are systematically classified. The issues of introducing new pedagogical approaches in this process are analyzed on the basis of critical and creative thinking.

Key words: Inclusive education, inclusive, inclusion, children with disabilities, special education, Salamanca Declaration, inclusive and integrated, physical integration, disability, boarding school, general education programs and remedial work.

KIRISH. Inklyuziv ta’lim — nogiron va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi diskriminatsiyani bartaraf etish, maxsus ta’limga muhtoj bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish hamda umumta’lim jarayoniga qamrab olishga yo‘naltirilgan ta’lim tizimidir. Mazkur ta’lim shakli millati, irqi, ijtimoiy kelib chiqishi, moddiy ahvoli yoki jismoniy-ruhiy rivojlanishidagi farqlardan qat’i nazar barcha bolalarga teng imkoniyat yaratishni nazarda tutadi.

Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim-tarbiyasi masalasi eng dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammolardan biriga aylangan. Maxsus ta'lim tizimining uzoq yillar davomida ustuvor bo'lib kelgani, biroq uning bolalarni ijtimoiy muhitdan ajratib qo'yishi inklyuziv ta'limni joriy etish zaruratini yuzaga keltirdi. Shu bois respublikamizda ham alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi va ehtiyojlaridan kelib chiqib inklyuziv ta'lim siyosati amalga oshirilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Sharq mutafakkirlari — Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy — ning ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlari har bir bola shaxsini rivojlantirish g'oyasiga asoslanadi hamda inklyuziv ta'limning metodologik negizi sifatida xizmat qiladi.

1970–1980-yillarda jahon miqyosida insonparvarlik va kamsitishlarga yo'l qo'ymaslik g'oyasining keng yoyilishi maxsus ehtiyojli bolalarga bo'lgan munosabatni tubdan o'zgartirdi. UNESCO tomonidan qabul qilingan Salamanca Declaration inklyuziv ta'limni har bir bolaning individual xususiyatlarini qo'llab-quvvatlovchi islohot sifatida e'tirof etdi.

Shuningdek, integratsiya tushunchasining mazmuni G.M. Kajdasparovning pedagogik lug'atida guruhlararo munosabatlarni insonparvarlik asosida tartibga solish jarayoni sifatida izohlanadi. Mazkur maqolada qiyosiy-tahliliy, tarixiy-pedagogik hamda tizimli yondashuv metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA

Inklyuziv va integratsiyalashgan ta'lim tushunchalari ko'pincha bir-biriga yaqin ma'noda qo'llanilsa-da, ularning falsafiy va amaliy asoslarida sezilarli farq mavjud. Integratsiyalashgan ta'limda asosiy e'tibor bolani mavjud ta'lim tizimiga moslashtirishga qaratiladi. Ya'ni bola tizimga moslashishi, mavjud sharoit va talablarni qabul qilishi kerak bo'ladi. Inklyuziv ta'limda esa aksincha, ta'lim tizimi bolaga moslashtiriladi. Bu yondashuvda har bir bola, uning jismoniy yoki ruhiy xususiyatlaridan qat'i nazar, jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida qabul qilinadi va unga mos sharoit yaratiladi. Shu jihatdan inklyuziv ta'lim insonparvarlik, tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi.

Jamiyatda inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati to'g'risidagi bilimlarning yetarli darajada shakllanmagani, pedagog kadrlarning maxsus tayyorgarlikka ega emasligi hamda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi talab darajasida emasligi bugungi kunda dolzarb muammolardan biridir. Ko'plab o'qituvchilar maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodikasi, individual yondashuv va differensial ta'lim usullarini yetarlicha bilmaydilar. Bundan tashqari, maktab binolarining moslashtirilmaganligi, maxsus jihozlar va o'quv vositalarining yetishmasligi ham inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishga to'sqinlik qiladi.

Shu bilan birga, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va turli targ'ibot ishlari orqali inklyuziv ta'limning ahamiyati keng yoritilayotgani ijobiy natija bermoqda. Ota-onalar orasida bu tizimga nisbatan ijobiy munosabat shakllanib, farzandlarining

jamiyatdan ajralmagan holda ta‘lim olishi zarurligi tobora chuqurroq anglab yetilmoqda. Bu esa inklyuziv ta‘limni joriy etishda muhim ijtimoiy omil hisoblanadi.

Integratsiyalashgan ta‘lim — diqqat markazida aynan bolaning maktabga kelib-ketish jarayoni va uning umumiy ta‘lim muassasasiga qatnash masalasi turgan jarayondir. Bunda maxsus ehtiyojli bola umumta‘lim maktabiga joylashtiriladi, biroq ta‘lim mazmuni va metodikasi ko‘p hollarda o‘zgarmay qoladi. Natijada bola mavjud tizimga moslashishga majbur bo‘ladi. Integratsiyalashgan ta‘limda bolaga muammo sifatida qaralishi uning ijtimoiy moslashuvini qiyinlashtirishi mumkin.

Integratsiyaning shakllaridan biri — jismoniy integratsiyadir. Bu shaklda nogiron va nogiron bo‘lmagan bolalar o‘rtasidagi jismoniy farqni kamaytirish maqsadida oddiy maktab hududida yoki unga yaqin joyda maxsus sinf yoki bo‘lim tashkil etiladi. Biroq bunday yondashuv ko‘pincha faqat tashqi birlashuvni ta‘minlab, to‘liq ijtimoiy integratsiyani kafolatlamaydi. Chunki bolalar o‘rtasidagi haqiqiy muloqot va hamkorlik yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmasligi mumkin.

Inklyuziv ta‘lim tizimida esa quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi: ta‘lim muassasalarida imkoniyati cheklangan bolalar uchun zarur psixologik-pedagogik va korreksion sharoitlarni yaratish; ularning individual imkoniyatlariga mos umumta‘lim dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish; ruhiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuvni ta‘minlash; barcha o‘quvchilarning ta‘limdagi tenglik huquqini kafolatlash; jamiyat va oilaning faol ishtirokini yo‘lga qo‘yish; bolalarning oiladan ajralmagan holda yashash va ta‘lim olish huquqini ro‘yobga chiqarish; hamda jamiyatda mehr-muhabbat va bag‘rikenglik muhitini shakllantirish.

Yuqoridagi vazifalarni to‘laqonli amalga oshirish uchun, eng avvalo, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish zarur. Maxsus pedagogika, defektologiya va inklyuziv metodika bo‘yicha malaka oshirish kurslarini tizimli ravishda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Ikkinchidan, ta‘lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, panduslar, maxsus o‘quv jihozlari, moslashtirilgan darslik va texnologiyalar bilan ta‘minlash lozim. Uchinchidan, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, ularni pedagogik jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish talab etiladi.

Shuningdek, jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirish, ya‘ni har bir insonning qadr-qimmati va huquqlarini tan olish, farqlarga hurmat bilan qarash muhim omildir. Zero, inklyuziv ta‘lim nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun, balki barcha o‘quvchilar uchun ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi — ular mehr-shafqatli, sabr-toqatli va ijtimoiy mas‘uliyatli shaxs sifatida shakllanadilar.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, maxsus ta‘lim tizimida alohida o‘qitish bolalarning ijtimoiy moslashuvini murakkablashtiradi va ularni jamiyatdan ajralib qolish xavfiga olib keladi. Inklyuziv ta‘lim esa:

- ta‘limdagi tenglik huquqini kafolatlaydi;

- psixologik-pedagogik va korreksion sharoit yaratadi;
- individual yondashuv asosida rivojlanishni ta'minlaydi;
- oila va jamiyat hamkorligini mustahkamlaydi;
- ijtimoiy moslashuvni jadallashtiradi.

Shuningdek, integratsiyalashgan ta'lim shakllari (jumladan, jismoniy integratsiya) imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim muhitiga bosqichma-bosqich kiritish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSALAR

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim — bu shunchaki ta'lim shakli emas, balki jamiyatning insonparvarlik darajasini ko'rsatuvchi muhim mezondir. Uni samarali yo'lga qo'yish esa davlat, ta'lim tizimi, oila va jamiyatning o'zaro hamkorligini talab etadi.

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalarga teng imkoniyat yaratishga qaratilgan insonparvar ta'lim tizimidir. U maxsus ta'limning segregatsion modelidan farqli ravishda bolalarni jamiyatdan ajratmaydi, balki ularni ijtimoiy hayotga faol integratsiya qiladi.

Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun quyidagilar muhim ekanini ko'rsatadi:

- normativ-huquqiy bazani mustahkamlash;
- pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini oshirish;
- individual o'quv dasturlarini ishlab chiqish;
- jamiyatda bag'rikenglik va insonparvarlik muhitini shakllantirish.

Shunday qilib, inklyuziv ta'lim nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar, balki barcha o'quvchilar uchun samarali va adolatli ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Sharipov Sh.Sh. Talabalar ixtirochilik ijodkorligini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari (mehnat va kasb ta'limi fakultetlari misolida): Diss.... ped.fan.nom. -T.: 2000.-205 b;

2.Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi /Monografiya. – T.: “Fan va texnologiyalar”, 2013.-b.

3.Ruziyev X.A. O'quvchilarni kreativ yondashuv asosida pedagogik kompetentlikni rivojlantirish. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali.6/2024, 361-366.-b.

4.Ruziyev X.A. O'quvchilarni kreativ yondashuv asosida pedagogik kompetentlikni rivojlantirish. Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali.8/2024, 439-445.-b.

5.Amabile T.M. Social psychology of creativity: A consensual assessment technique // Journal of Personality and Social Psychology. 1982. Vol. 43p (5).